марки та чарку, але, як міг, ***приберігав хліб на лиху годину,*** *бо карбованець завжди може обдурити людину, а зерно — ніколи* (С. 165).

Слово-образ *хліб* реалізує свою загальномовну семантику як у соціально-побутових контекстах, так і в характерних для ідіостилю письменника ліричних описах на зразок: *Оминаючи людей, Терентій виїжджає на гінні дороги, що* ***загубились між тихими хлібами,*** *минає кучеряві груші, що сумно самотіють у полях, опускається в яруги…* (С. 509); ***Шумлять жита — живе письмо землі,*** *і яка людська голова вчитає його*? (С. 523).

Письменник «вчитував» не лише письмо природи, а й думи людей із різними характерами та долями.

Жанна Марфіна

«…ОКРУГ ЗЕМЛЯ МОЯ ХОРОША, А НА НІЙ — МОЯ РІДНЯ» (МОТИВ ЄДНАННЯ У ВОЄННІЙ ЛІРИЦІ М. СТЕЛЬМАХА)

Михайло Стельмах починав свій шлях в літературній творчості з поезії. У часи війни він створив, за словами літературного критика П. Моргаєнка, «знамениту «Рідню» — знамениту тим, що вона немовби провістила майбутню епопею «Велика рідня». Як і в більшості художніх творів часів Другої світової війни, у ліричних Стельмахових поезіях наскрізним є мотив єднання, втілений з опертям на стрижневу семантику міфопоетонімів *мати*, *сестра*, *брат*, *дід*, *дядина*, *родина.*

Ці традиційні для української культури мовообрази постають у воєнній ліриці Михайла Стельмаха в народнопісенних і народнопобутових ситуаціях.

Рідня у загальномовному словнику — це: «1. Чиїсь родичі близькі або далекі; 2. Родич або родичка кому-, чому-небудь; // *перен*. Який має у певному відношенні подібність до когось, чогось, схожість із ким-, чим-небудь». У поезії М. Стельмаха *моя рідня* — це *чесні*, *працьовиті*, *хороші вуглярі*, *теслі*, *дьогтярі*, *пасічники*, *римарі*, *воїни*, *орачі*, *плугатарі* — широкий со-

ціум середини XX століття, коли за ідеологічними канонами рідним було поіменовано кожного в об'єднаній радянській державі. Отже, на перший план висунуто міфоідеологічні складники побутової назви *рідня*. Не випадково ж поет не присвоює ліричним героям ніяких імен, не індивідуалізує їх у такий спосіб. Тому номінації *сестра*, *мати*, *брат* сприймаються й узагальнено, і конкретно-чуттєво, бо називають найближчих кожній людині осіб.

Окрім суспільного, поетизм *рідня* має й значення 'кровно споріднені люди'. Єдиний наскрізний засіб інтимізації назв спорідненості в їх первинному значенні — це займенникові епітети *мій* (*моя*), *наш* (*наша*): *У роботі дні пливуть чудові,/ І надвечір я іду щодня/ В гомінкі бори соснові,/ Де живе* ***моя рідня*** («Рідня»); *Іду рожевими гречками,/ Що закипають на вітрах,/* ***Мій дід*** *важку янтарну раму/ Кругом оглядує в руках* («На пасіці»); ***Сестро моя****, чи жива, чи здорова?/ Може, дарунку й не треба тобі…* («Сестрі»).

У корпусі назв спорідненості *прадід*, *дід* — це, так би мовити, вихідні номінації очільників роду. Поетичні мікроситуації засвідчують уживання назв представників старшого та молодшого покоління в родині, як-от: *І сонце капало сльозами/ На темну цівку, гострий спис,/ І* ***недовірливо з синами/ Вдивлявся прадід в хмурий ліс*** («Дьогтярі»).

Відомий фразеологізм *з діда-прадіда* реалізує своє значення в поетичному циклі як мотив єднання членів родини не лише кровно, а й за спільною працею. Тому мовний образ *діда* у М. Стельмаха — це образ трударя-пасічника (*Мій дід всі вулики огляне,/ Трутнівку зріжу я ножем,/ Навкруг бджола в гречки духмяні/ Барвистим падає дощем*), садівника (*З обземків я довбав дуплянки,/ Садив із дідом ці сади*).

Традиційний народнопоетичний зміст має й образ *матері*. Стилістичні функції цієї номінації пов'язані з мотивами прощання, чекання, зустрічі й смутку: *Де бій гримів — летить крило врожаю,/ І вже танкіст барвінком розквітає,/* ***А мати сина жде, виходить зустрічать*** («Танкіст»).

Стельмахова *сива згорьована мати* — це узагальнене уособлення страждання й смутку. Цей асоціативно-образний стрижень створюють номінації психологічного стану люди-

ни (*журба*), а також зорові й звукові словообрази (*зчорнілий хрест*, *колеса скриплять*, *віл реве*, *дитячий плач*), поетизми із символічним змістом (*лебеді*): *В журбі застигла ти* [мати] *над берегами,/ А на хресті зчорнілому доріг/ Скриплять колеса в північ лебедями/ І віл реве,/ І ломить в землю ріг./ Дитячий плач. Діди ступають трудно./ Ідуть, як тіні, матері…* («Прощання»).

Для Стельмаха-лірика, добре обізнаного з народною міфопоетикою, характерне ситуативне перехрещення назв спорідненості з традиційними символами. Так, у народнопоетичному словнику *лебеді* означують і плин життя, і відродження, а *явір* — сум, сльози і водночас юнака, на якого чекають кохана, мати, рідні. Поєднання цих символів із дієсловами, прислівниками (*тремтить*, *тремтливо*) на позначення нестійкого психофізичного стану в одному контексті надає поезії мінорного настрою, узагальнює чуттєвий план — стан тривоги, що його переживає мати: ***Тремтливо сина обвила руками****:/ «Моя дитино, їдьмо у бори»./ В лісах* ***скриплять колеса лебедями****,/* ***Поклони б'ють/ Печальні явори*** («Прощання»); «*Миколо-****явірку****! Ой рученька рідна!..»/ І дядина сива* ***тремтить у сльозах*** («Дядина»).

Із поетизмом *сини* пов'язані архетипи *надія*, *опора*, бо дитина чоловічої статі — продовжувач роду, спадкоємець майна, традицій. Цей глибинний етнопобутовий міфологічний зміст прочитується в найближчих мікроконтекстах. Порівняймо поєднання слів *дуб — син* у мікроситуації будування хати гуртом: *Під дубом чахли немовлята./ На пень трухлявий важко сів:/ «А що, сини, збудуєм хату?!/ Хай трясця дубить всіх панів!..»/ І дружно гупнули сокири,/ Аж в очі бризнув теплий сік…* («Дьогтярі»).

Отже, *прадід*, *дід*, *мати*, *батько*, *син* — це члени єдиної родини, сильної і міцної ділом, спільними справами, традиціями, моральною та емоційно-психологічною підтримкою: *В* ***нашій родині*** *росли споконвік/ В слові — повільні, у ділі — міцні…* («Сестрі»).

Не випадково у М. Стельмаха народжується образ родинного стола, який також символізує єднання, зокрема й духовне, членів великої родини:

Приходить радість ледь вловима,
Від хати пахне, мов од сот,
Старими хмурими очима
З кутка наїжився кіот.
Сім'я сідає коло столу,
Поділля згадує, лани.

(«Дьогтярі»)

Цей вияв мотиву єднання має в циклі «Рідня», з одного боку, виразний суспільний, громадянський підтекст у зв'язку із подіями війни, а з другого — родинно-побутовий, етнокультурний зміст, бо створено динамічний одоративно-зоровий образ духовного згуртування родини коло хати, що нагадує Шевченкове:

Сім'я вечеря коло хати
Вечірня зіронька встає,
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

(«Садок вишневий коло хати»)

Отже, у поетичному циклі Михайла Стельмаха «Рідня» наскрізний мотив єднання, актуалізований у часи воєнного лихоліття, не лише має громадянський складник, але й через поетичні функції назв спорідненості передає найтонші нюанси міфологізованого національного родинно-побутового повсякдення.